

THOMAS HYLLAND ERIKSEN

ΜΙΚΡΟΙ ΤΟΠΟΙ, ΜΕΓΑΛΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Μετάφραση

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΤΣΙΚΕΡΟΣ

Εισαγωγή - επιστημονική επιμέλεια

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

3. Η ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ

Η θεωρία χωρίς τα εμπειρικά δεδομένα
είναι κενή, αλλά και τα εμπειρικά δεδομένα
χωρίς τη θεωρία είναι τυφλά.

C. Wright Mills

Η επιτόπια έρευνα

Η ανθρωπολογία διακρίνεται από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες κυρίως λόγω της έμφασης που δίνει στην εθνογραφική έρευνα ως βασική πηγή απόκτησης γνώσεων για τον πολιτισμό και την κοινωνία. Μια επιτόπια μελέτη μπορεί να διαρκέσει από λίγους μήνες μέχρι ένα, δύο ή και περισσότερα χρόνια, και αποσκοπεί στην πιο βαθιά κατανόηση των υπό διερεύνηση φαινομένων. Πολλοί ανθρωπολόγοι επιστρέφουν πολλές φορές στη διάρκεια της καριέρας τους στον τόπο των ερευνών τους για να καταγράψουν τυχόν αλλαγές ή για να κατανοήσουν καλύτερα το αντικείμενό τους. Αν και υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης της επιτόπιας έρευνας ανάμεσα στις ανθρωπολογικές σχολές, όλες συμπίπτουν στο γεγονός ότι ο ανθρωπολόγος οφείλει να παραμείνει στο πεδίο της έρευνας αρκετά ώστε η παρουσία του εκεί να θεωρηθεί «φυσιολογική» από τους μόνιμους κατοίκους, τους πληροφορητές, αν και ως ένα βαθμό θα μείνει για πάντα ένας ξένος.

Πολλοί ανθρωπολόγοι μεταβάλλονται άθελά τους σε κλόουν όταν βρίσκονται στο πεδίο έρευνάς τους. Μπορεί να μιλούν παράξενα και ασύντακτα· μπορεί να κάνουν παράξενες και καμιά φορά αδιάκριτες ερωτήσεις ή και να παραβιάζουν τους κανόνες για το τι πρέπει κάθε φο-

ρά να γίνει. Ο ρόλος αυτός μπορεί να είναι θαυμάσια αφετηρία για τη διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας, αν και σπανίως επιλέγεται από τους ερευνητές: από τον τρόπο που αντιδρούν οι ντόπιοι στη συμπεριφορά του ερευνητή μπορεί ο τελευταίος να συναγάγει κάποια αρχικά συμπεράσματα για το πώς αυτοί σκέφτονται. Όλοι μας μπορούμε να θεωρηθούμε κλόουν σε ένα άγνωστο και μη οικείο περιβάλλον: υπάρχουν τόσοι πολλοί κανόνες συμπεριφοράς σε μια κοινωνία, ώστε, στην προσπάθεια να συμμετάσχουμε στη ζωή μιας ξένης κοινωνίας, να παραβιάζουμε, έστω και αθέλητα, κάποιους από αυτούς. Στη Βρετανία, για παράδειγμα, όποιος φορά λευκές κάλτσες με μαύρο κοστούμι θεωρείται απολίτιστος· ωστόσο, είναι πολλοί εκείνοι που, μην έχοντας εξοικειωθεί απόλυτα με τις ενδυματολογικές επιταγές της βρετανικής κοινωνίας, συμβαίνει να ντύνονται έτσι. Στο πεδίο έρευνας, οι ανθρωπολόγοι διαπράττουν πολύ σοβαρότερα λάθη από αυτό.

Ένας διαφορετικός, αν και ενίοτε πιο προβληματικός, ρόλος που οι ανθρωπολόγοι αναλαμβάνουν να παίξουν συχνά στο πεδίο έρευνας είναι εκείνος του ειδικού. Πολλοί ερευνητές αντιμετωπίζονται με σεβασμό και υπερβολική ευγένεια από τους οικοδεσπότες τους, διατρέχοντας έτσι τον κίνδυνο να μη δουν ποτέ κάποιες πλευρές της κοινωνίας, τις οποίες οι ντόπιοι για διάφορους λόγους δεν επιθυμούν να αποκαλύψουν στους υψηλής κοινωνικής θέσης ξένους. Ανεξάρτητα από το ρόλο που αναλαμβάνει να παίξει κανείς στο πεδίο της έρευνας –πολλοί εθνογράφοι είναι λίγο ειδικοί και λίγο κλόουν, τουλάχιστον στην πρώτη φάση της δουλειάς τους–, η επιτόπια έρευνα είναι εξαιρετικά απαιτητική τόσο από επαγγελματική όσο και από ανθρώπινη άποψη. Τα τακτοποιημένα, συστηματικά και ισορροπημένα κείμενα των ανθρωπολόγων είναι τις πιο πολλές φορές το τελικό προϊόν μεγάλων περιόδων παραμονής στο πεδίο, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ανία, αρρώστιες, προσωπικές στέρησεις και κάθε είδους απογοητεύσεις: λίγοι ανθρωπολόγοι θα σας πουν ειλικρινά ότι η επιτόπιά τους έρευνα ήταν μια απόλυτα συναρπαστική δουλειά γεμάτη ευχάριστες εμπειρίες. Σε ένα ξένο περιβάλλον, ο ερευνητής, τουλάχιστον στην αρχή, δεν γνωρίζει καλά τη γλώσσα των ντόπιων και δυσκολεύεται να προσαρμόσει τη συμπεριφορά του στους ισχύοντες κανόνες. Η κατάσταση αυτή μπορεί να τον κάνει να νιώσει απροστάτευτος και ανήμπορος. Επιπλέον, υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να αντιμετωπίσει την εχθρότητα και την καχυποψία των ντόπιων, ενώ οι ασυνήθιστες κλιματολογικές συνθήκες, τα παράξενα φαγητά και τα διαφορετικά πρότυπα υγιεινής μπορεί να αποδειχτούν ιδιαίτερα δυσάρεστα για τη σωματική υγεία. Τε-

λευταίο στη σειρά αλλά όχι σε σημασία είναι το γεγονός ότι για τους ανθρωπολόγους, που ως επί το πλείστον ανήκουν στη μεσαία τάξη των δυτικών χωρών, δεν είναι το ευκολότερο πράγμα στον κόσμο να προσαρμοστούν σε κοινωνίες στις οποίες ο άνθρωπος που ζει μόνος του θεωρείται αξιολύπητος, αν και στην πραγματικότητα σε πολλά χωριά είναι σχεδόν αδύνατο να μείνει κανείς μόνος. Βέβαια, για τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των ανθρωπολόγων οι οποίοι διεξάγουν την έρευνά τους σε πόλεις το πρόβλημα είναι ακριβώς το αντίθετο: σε κοινωνίες που οι άνθρωποι έχουν τηλεοράσεις και αυτοκίνητα και που ο χρόνος τους είναι πολύτιμος, ο εθνογράφος διαπιστώνει σχεδόν αμέσως ότι η παρουσία του δεν προκαλεί ούτε περιέργεια ούτε και ενθουσιασμό μεταξύ των ντόπιων και ότι η συνεχής ενασχόληση με τη ζωή τους δεν είναι εύκολη. Η επιτόπια έρευνα στα αστικά κέντρα διεξάγεται συνήθως σε διακεκομμένες χρονικές περιόδους σε σύγκριση με εκείνη στα χωριά, ενώ συχνά στηρίζεται και σε πιο τυπικές μεθόδους, όπως είναι η δομημένη συνέντευξη.

Η επιτόπια έρευνα σε «εξωτικά» μέρη δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με ρομαντικό και υπερβολικό τρόπο. Μεταξύ των αυτόχthonων πληθυσμών της Βόρειας Αμερικής έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια ένα νέο επάγγελμα: εκείνο του εθνογραφικού πληροφορητή. Κάποιοι ειδικοί του πολιτισμού ζητούν μεγάλες αμοιβές για να εξηγήσουν τις πολύπλοκες των μύθων και των εθίμων στους επισκέπτες εθνογράφους.

Στο πεδίο

Ωστόσο, βασική προϋπόθεση της επιτόπιας έρευνας είναι η προσπάθεια του ερευνητή να συμμετάσχει όσο το δυνατόν περισσότερο στην τοπική ζωή. Οι ανθρωπολόγοι χρησιμοποιούν μεγάλη ποικιλία εξειδικευμένων τεχνικών για τη συλλογή στοιχείων (βλ. για παράδειγμα Pelto και Pelto 1970· Ellen 1984). Ανάλογα με το είδος της επιτόπιας έρευνας, οι δομημένες συνεντεύξεις, τα στατιστικά δείγματα και οι άλλες τεχνικές μπορεί να χρησιμεύουν σε διαφορετικό κάθε φορά βαθμό. Οι περισσότεροι ανθρωπολόγοι στηρίζονται κατά τη διάρκεια της έρευνάς τους σε συνδυασμό τυπικών τεχνικών και μη δομημένης συμμετοχικής παρατήρησης.

Η συμμετοχική παρατήρηση αφορά τις άτυπες εκείνες ερευνητικές μεθόδους που αποτελούν τη βάση για το μεγαλύτερο μέρος της επιτόπιας έρευνας, κι αυτό ανεξάρτητα από το αν η τελευταία συμπληρώνεται ή όχι από άλλες τεχνικές. Στόχος αυτής της μεθόδου είναι να διεισδύσει κα-

νείς όσο γίνεται βαθύτερα στο κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο που ερευνά: πρακτικά, ο ερευνητής γίνεται, όπως έχει παρατηρήσει ο Evans-Pritchard (1983 [1973], σελ. 243), ένα «διπλά περιθωριακό» άτομο, καθώς αιωρείται κατά κάποιον τρόπο ανάμεσα στη δική του και την υπό εξέταση κοινωνία. Κατά τη διάρκεια της συμμετοχικής παρατήρησης, ο ερευνητής προσπαθεί να ενταχθεί στη ζωή των ντόπιων χωρίς να γίνει αντιληπτός, με τέτοιον τρόπο ώστε να συνεχίσουν τη ζωή τους όπως έκαναν και πριν την έλευσή του. Από την άποψη αυτή, το ζήτημα της κρυφής έναντι της ανοιχτής παρατήρησης έχει απασχολήσει σοβαρά την ανθρωπολογική κοινότητα. Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι είναι ανήθικο να μην ενημερώσει κανείς τους οικοδεσπότες του σχετικά με το είδος της αποστολής του. Τα μέλη των υπό εξέταση κοινωνιών πρέπει να έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν να γίνουν αντικείμενο ανθρωπολογικής ανάλυσης: στην περίπτωση της κρυφής παρατήρησης, στερούνται αυτού του δικαιώματος.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να διεξάγει κανείς την επιτόπια έρευνα και είναι αδύνατο να δώσουμε ξεκάθαρη συνταγή για το πώς ακριβώς πρέπει να γίνεται. Κατ' αρχάς, ο ίδιος ο ανθρωπολόγος αποτελεί το πιο σημαντικό «επιστημονικό εργαλείο», μια και επενδύει μεγάλο μέρος της προσωπικότητάς του στην ερευνητική διαδικασία (βλ. Hastrup 1995). Μια άλλη αιτία διαφοροποίησης είναι τα ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα και θέματα που ερευνούν οι ανθρωπολόγοι. Οι μέθοδοι πρέπει να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις των προς εξέταση θεμάτων, αλλά είναι δύσκολο να γίνω πιο συγκεκριμένος εδώ. Ο Evans-Pritchard αναφέρθηκε κάποτε στις πρώτες προσπάθειές του να μάθει ορισμένα πράγματα για την επιτόπια έρευνα στις αρχές της δεκαετίας του 1920 (1983, σελ. 239-254). Ρώτησε, λοιπόν, πολλούς γνωστούς ανθρωπολόγους σχετικά με το πώς κάνουν την επιτόπια έρευνα και έλαβε διάφορες απαντήσεις. Αρχικά, ρώτησε τον διάσημο φινλανδό εθνολόγο Westermarck, ο οποίος του είπε: «Μη μιλάς με έναν πληροφορητή περισσότερο από είκοσι λεπτά, γιατί, αν δεν βαρεθείς εσύ, θα βαρεθεί αυτός». Ο Evans-Pritchard κάνει το εξής σχόλιο: «Πολύ καλή συμβουλή, αν και μάλλον ανεπαρκής». Ο Alfred Haddon τού είπε «ότι στην πραγματικότητα όλα είναι πολύ απλά: πρέπει να φέρεσαι πάντοτε σαν κύριος». Ο δάσκαλός του, ο Charles Seligman «μου είπε να παίρνω 10 γραμμάρια κινίνο κάθε βράδυ και να αποφεύγω τις γυναίκες». Τέλος, ο ίδιος ο Malinowski συμβούλεψε τον νεοσσό τότε της ανθρωπολογίας «να μην είναι ηλίθιος». Ο ίδιος ο Evans-Pritchard υποστήριξε με έμφαση αργότερα ότι τα γεγονότα αυτά καθε-

αυτά δεν έχουν νόημα: με άλλα λόγια, «πρέπει να ξέρουμε ακριβώς τι θέλουμε να γνωρίσουμε» και, στη συνέχεια, να χρησιμοποιήσουμε μια πρόσφορη μεθοδολογία βασισμένη στις διαθέσιμες τεχνικές. Δυστυχώς, όμως, δεν υπάρχει απλή και ξεκάθαρη συνταγή για τη διενέργεια της επιτόπιας έρευνας.

Πολλές ανθρωπολογικές περιγραφές για τη διαδικασία της έρευνας, και ειδικά της επιτόπιας, είναι συνήθως πολύ εξιδανικευμένες. Η έκφραση «συμμετοχική παρατήρηση», μια αρκετά αόριστη τεχνική, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένας βολικός γενικός όρος για να αποκρύψει μια σειρά ηθικών και μεθοδολογικών ανεπαρκειών της πραγματικής ερευνητικής διαδικασίας. Πολλοί εθνογράφοι κρατούν συχνά εξαιρετικά αμφίσημη και, πολλές φορές, ανταγωνιστική στάση έναντι των ανθρώπων που ερευνούν. Όταν είκοσι και πλέον χρόνια μετά το θάνατο του Malinowski δημοσιεύτηκαν τα προσωπικά ημερολόγιά του (1967), προκλήθηκε, κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, μεγάλη και έντονη συζήτηση. Ο Malinowski, λοιπόν, που κατά γενική ομολογία υπήρξε εξαιρετικός εθνογράφος, αποδείχτηκε ότι δεν είχε καθόλου καλή γνώμη για τους οικοδεσπότες του στα νησιά Τρόμπριαντ. Παρά το γεγονός ότι σκοπός του ήταν να κατανοήσει τους λαούς αυτούς από τη δική τους οπτική γωνία, ο ίδιος τους αντιμετώπιζε ως άπλυτους άγριους και συχνά, όπως αναφέρει στα ημερολόγιά του, με δυσκολία έβγαινε από την καλύβα του το πρωί για να δουλέψει. Το ερώτημα όμως που τέθηκε είναι αν μπορεί ο εθνογράφος να διεξάγει αποτελεσματική έρευνα όταν δεν σέβεται τους ανθρώπους που θέλει να μελετήσει. Η απάντηση είναι προφανώς ναι και στο μέτρο που ο ερευνητής δεν κακοποιεί τους ανθρώπους με τους οποίους δουλεύει, η αρνητική στάση του δεν αποτελεί εμπόδιο. Σε τελευταία ανάλυση, η αξία της συμμετοχικής παρατήρησης συνίσταται στην ποιότητα των εμπειρικών δεδομένων που συγκεντρώνει και όχι στον αριθμό των φίλων τους οποίους αποκτά κατά τη διάρκεια των ερευνών του.

Συνήθη προβλήματα της επιτόπιας έρευνας είναι η περιορισμένη γνώση της γλώσσας του προς εξέταση πληθυσμού, οι προκαταλήψεις σχετικά με το φύλο (βλ. Κεφάλαιο 9) και το ενδεχόμενο οι βασικοί πληροφοροφορητές να μην αντιπροσωπεύουν το σύνολο της κοινωνίας. Σχετικά με το τελευταίο, είναι ίσως αλήθεια ότι οι ανθρωπολόγοι έχουν την τάση να δίνουν μεγάλη σημασία στην ελίτ μιας κοινότητας (αν και στις σύνθετες κοινωνίες οι ελίτ δεν μελετώνται επαρκώς, εν μέρει λόγω του γεγονότος ότι η πρόσβαση σε αυτές δεν είναι εύκολη). Συχνά, οι αρχηγοί, οι δάσκαλοι και διάφορα άλλα άτομα αποδεικνύονται πιο καλοί στην προ-

σφοδρά υπηρεσιών στους ανθρωπολόγους, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να προσελκύονται αθέλητα από τέτοιου είδους ανθρώπους, γιατί θεωρούν ότι έχουν κοινά στοιχεία με αυτούς. Ο Gerald Berreman (1962) έγραψε κάποτε ένα εξομολογητικό κείμενο για τις εμπειρίες του κατά τη διάρκεια των ερευνών του στη Βόρεια Ινδία. Χρησιμοποιούσε έναν διερμηνέα, αλλά πολύ γρήγορα συνειδητοποίησε ότι η δουλειά του δεν πήγαινε καλά γιατί ο άνθρωπος αυτός διαστρέβλωνε τα στοιχεία της έρευνας· κι αυτό όχι γιατί έλεγε ψέματα ή ήταν ανεπαρκής ως διερμηνέας, αλλά λόγω της θέσης του στο ιεραρχικό σύστημα καστών της κοινωνίας του. Οι συμπατριώτες του δεν μιλούσαν τόσο ανοιχτά σε αυτόν όσο στον ίδιο τον Berreman, ο οποίος ήταν έξω από την κοινωνική ιεραρχία των καστών επειδή ήταν ξένος, ή και σε κάποιον ντόπιο που ανήκε σε άλλη κάστα.

Η επιτόπια έρευνα δεν απαιτεί ιδιαίτερη οικονομική δαπάνη ούτε είναι ιδιαίτερα κοπιαστική ως εργασία: ως ερευνητική διαδικασία είναι φτηνή, αφού το μόνο που χρειάζεται είναι η παρουσία του ερευνητή και, ενδεχομένως, εκείνη ενός ή περισσότερων συνεργατών του. Ωστόσο, κι αυτό είναι το ουσιώδες σχετικά με την έρευνα ως επιστημονική μέθοδο, είναι εντατική από την άποψη χρόνου. Ιδανικά, κάποιος θα μπορούσε να παραμείνει στο χώρο έρευνας τόσο όσο θα χρειαζόταν για να δει τον κόσμο όπως τον βλέπουν οι ντόπιοι. Ακόμα κι αν αυτό είναι αδύνατο για πολλούς λόγους, ο σημαντικότερος από τους οποίους είναι το γεγονός ότι δεν μπορεί να αγνοήσει πλήρως το πολιτισμικό του υπόβαθρο, αξίζει τον κόπο να το προσπαθήσει. Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι η δύναμη του ανθρωπολόγου βρίσκεται, αφενός, στη βαθιά γνώση τόσο του τοπικού όσο και του δικού του πολιτισμού και, αφετέρου, στην ορθή χρήση των εργαλείων της ανάλυσης, τα οποία μπορούν να του προσφέρουν μια συγκριτική περιγραφή και των δύο.

Όμως, η δύναμη της εθνογραφικής ερευνητικής μεθόδου μπορεί να είναι και η αδυναμία της: είναι απαιτητική, αλλά προσφέρει στον ερευνητή και μεγάλη ικανοποίηση, εν μέρει γιατί ο τελευταίος δεν καταθέτει σε αυτή μόνο τις επαγγελματικές του δεξιότητες αλλά και τις διαπροσωπικές του ικανότητες. Ο εθνογράφος στηρίζεται στο σύνολο της προσωπικότητάς του περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο επιστήμονα. Γι' αυτό και πολλοί ολοκληρώνουν την επιτόπια έρευνα εξαντλημένοι έχοντας όμως συγκεντρώσει πλούσιο και σημαντικό υλικό. Ταυτόχρονα, η προσωπική του ανάμειξη στα τεκταινόμενα ενός άλλου πολιτισμού έχει σημαντικές ηθικές συνέπειες. Είναι, για παράδειγμα, οι φιλικές και άλλες

σχέσεις, που αναπτύσσονται στο χώρο έρευνας «αληθινές» ή «ψεύτικες»; Ή ποιες είναι οι ηθικές υποχρεώσεις του εθνογράφου απέναντι στους πληροφορητές του; Η Αμερικανική Ανθρωπολογική Ένωση και διάφορα άλλα επαγγελματικά σωματεία, όπως και πολλά πανεπιστημιακά τμήματα, έχουν διαμορφώσει κώδικες ηθικής για την προστασία των πληροφορητών, στους οποίους αποδοκιμάζονται τόσο η «ανθρωπολογικοποίηση» των προσωπικών ενδιαφερόντων τους όσο και οι «στενοί φίλοι τους από το εξωτερικό», οι οποίοι ξαφνικά φεύγουν και δεν ξαναγυρίζουν ποτέ. Ορισμένα άλλα προβλήματα αφορούν τις προκαταλήψεις των εθνογράφων, οι οποίες σχετίζονται με το επάγγελμά τους και προκαλούνται από τις προσωπικές τους βιογραφίες. Αυτό μπορεί να τους οδηγήσει στη διερεύνηση ορισμένων πτυχών της κοινωνικής πραγματικότητας που, λόγω των προσωπικών εμπειριών τους, τις θεωρούν πιο σημαντικές από κάποιες άλλες. Από την άλλη πλευρά, η ψυχοσυναισθηματική εμπλοκή τους στην έρευνα μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα της δουλειάς τους (βλ. Okely και Calloway 1992). Σε πολλές περιπτώσεις, η επιτόπια έρευνα είναι βαθιά προσωπική και, συνάμα, επαγγελματική υπόθεση. Γι' αυτό και πολλοί ανθρωπολόγοι συνδέονται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους με τον τόπο των πρώτων ερευνητικών προσπαθειών τους. Ένα θέμα, που σπάνια αναφέρεται αλλά δεν είναι και τόσο ασυνήθιστο, αφορά τις σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρωπολόγους και τους πληροφορητές τους. Ένας συλλογικός τόμος αφιερωμένος στο θέμα αυτό με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Taboo* εκδόθηκε το 1995 από τους Kulick και Wilson.

Θεωρία και εμπειρικά δεδομένα

Η σχέση θεωρίας και εμπειρικών δεδομένων είναι θεμελιώδης για κάθε εμπειρική επιστήμη, όπως η ανθρωπολογία. Καμιά επιστήμη δεν μπορεί να στηριχτεί μόνο στη θεωρία (γιατί τότε μεταβάλλεται ίσως σε καθαρά μαθηματικά ή φιλοσοφία) ή μόνο στα γεγονότα: σε αυτή την περίπτωση δεν θα παρουσιάζει κανένα απολύτως ενδιαφέρον. Για να το πω διαφορετικά, η έρευνα στηρίζεται στην επαγωγή και την παραγωγή. Η επαγωγή συνίσταται στο να βγει κανείς έξω από το γραφείο του, «να παρατηρήσει και να θαυμάσει», και να συγκεντρώσει στοιχεία γι' αυτά που οι άνθρωποι λένε και κάνουν. Η παραγωγή, αντίθετα, συνίσταται στην προσπάθεια ερμηνείας των γεγονότων μέσω μιας γενικής θεωρίας ή υπόθε-

σης. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι επιθυμώ να εξετάσω την υπόθεση ότι η θέση των γυναικών σε μια κοινωνία εξαρτάται από τη συνεισφορά τους στην οικονομία (βλ. Κεφάλαιο 9). Εργαζόμενος παραγωγικά, θα προσπαθήσω να αναπτύξω μια σειρά επιχειρημάτων που θα αποδεικνύει ότι αυτό έχει μια συγκεκριμένη λογική. Ωστόσο, στην πραγματική ερευνητική διαδικασία, θα πρέπει να χρησιμοποιήσω και την επαγωγή, διερευνώντας τη σχέση της κοινωνικής θέσης των γυναικών και του ρόλου της οικονομίας σε διάφορες κοινωνίες. Αν τυχόν συναντήσω κοινωνίες στις οποίες δεν υπάρχει εμφανής σχέση ανάμεσα στη θέση των γυναικών και τη συνεισφορά τους στην οικονομία, οφείλω να τροποποιήσω την αρχική μου υπόθεση.

Μπορούμε να δούμε τη γενικότερη αυτή διαδικασία ως μια μαιανδρική κίνηση ανάμεσα στην παρατήρηση ενός γεγονότος και στη θεωρητική αποτύπωσή του, με τα νέα γεγονότα να οδηγούν στην τροποποίηση της θεωρίας και την (τροποποιημένη) θεωρία να εξηγεί τα γεγονότα. Κάθε φορά που ο ερευνητής μετακινείται από τη θεωρία στην περιγραφή της εμπειρικής διαδικασίας και αντιστρόφως, η αντίληψή του γίνεται ακριβέστερη.

Αν ο ερευνητής αναπαρήγαγε απλώς τα όσα του λέει ο πληροφορητής του ή περιέγραφε αυτά που κάνει, δεν θα μπορούσε να διαψεύσει ή να δικαιολογήσει συγκεκριμένες υποθέσεις εργασίας. Θα χανόταν σε στοιχεία και λεπτομέρειες χωρίς να έχει τη δυνατότητα να παρουσιάσει πρότυπα και κανονικότητες. Η περιγραφή μιας κοινωνίας θα ήταν τόσο πολύπλοκη και αμφίσημη όσο η ίδια η κοινωνία και, ως εκ τούτου, περιττή. Το ανθρωπολογικό πρόγραμμα συνίσταται σε μεγάλο βαθμό στη συστηματοποίηση του υλικού της εμπειρίας βάσει προτύπων και κανονικότητων. Για να το κάνουμε αυτό, χρειαζόμαστε τη θεωρητική αφαίρεση. Για τον ανθρωπολόγο η πρόκληση είναι να πει κάτι σημαντικό για τον πολιτισμό και την κοινωνική ζωή μέσω αυτών των αφαιρέσεων.

Η επιλογή, λοιπόν, ενός συγκεκριμένου θέματος προς διερεύνηση αποτελεί σημαντικό κομμάτι της προετοιμασίας για την επιτόπια έρευνα. Θα πρέπει, για παράδειγμα, ο ερευνητής να γνωρίζει εκ προοιμίου αν ενδιαφέρεται να μελετήσει την ανατροφή των παιδιών ή τη διαχείριση των φυσικών πόρων. Διαφορετικά, θα καταλήξει να γνωρίζει πολύ λίγα για πολλά πράγματα αντί αρκετά για ένα συγκεκριμένο. Ο Godfrey Lienhardt (1985), δανειζόμενος μια αναλογία από τον Geertz, συνέκρινε τη σχέση εθνογραφίας και θεωρίας με ένα σπιγάδο που έχει γίνει από κρέας ελέφαντα και κουνελιού. Αυτό που μας χρειάζεται, λέει ο Lienhardt,

είναι η εθνογραφία να έχει τον όγκο του ελέφαντα και η θεωρία τον όγκο του κουνελιού. Το ζήτημα, ωστόσο, είναι να αναδειξουμε τη γεύση του κουνελιού.

Η ανθρωπολογία οίκοι

Κατά παράδοση, η ανθρωπολογία διακρίνεται από την κοινωνιολογία από την έμφαση που δίνει στη συμμετοχική παρατήρηση και την επιτόπια έρευνα και από την εστίαση του ενδιαφέροντός της στις μη βιομηχανικές κοινωνίες. Η κοινωνιολογία, αντίθετα, έχει προσανατολιστεί στην κατανόηση, κριτική και διαχείριση των σύγχρονων κοινωνιών. Ιστορικό καθήκον της ανθρωπολογίας είναι να ερμηνεύσει την ύπαρξη της ποικιλότητας, αλλά και της ομοιότητας της ανθρώπινης ύπαρξης και, ως ένα βαθμό, να διασώσει τους υπό εξαφάνιση αυτούς λαούς από τη λήθη, καταγράφοντας τον τρόπο ζωής τους.

Για μια σειρά από λόγους, η επιτόπια έρευνα στην ίδια την κοινωνία του ανθρωπολόγου ή σε κάποια γειτονική έγινε πιο συνηθισμένη μετά το 1960. Πρώτον, η ανθρωπολογία βρίσκεται σήμερα ενώπιον πολλών νέων προκλήσεων λόγω των κοσμοϊστορικών αλλαγών που συνέβησαν τα τελευταία χρόνια, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνεται και η εξαφάνιση των λεγομένων φυλετικών κοινωνιών. Με τον καιρό, κατέστη αδύνατο να επιβάλουμε αυστηρές διακρίσεις ανάμεσα στο «εμείς» (σύγχρονες κοινωνίες) και το «αυτοί» (πρωτόγονες κοινωνίες), όχι για κανέναν άλλο λόγο, αλλά γιατί ο εκσυγχρονισμός και η «ανάπτυξη» οδήγησαν στη σμίκρυνση των αποστάσεων και στην ασάφεια των ορίων ανάμεσα στους πολιτισμούς. Τα όρια ανάμεσα στο «οικείο» και το «ξένο» δεν είναι πλέον απολύτως σαφή. Δεύτερον, οι αναλύσεις των φυλετικών κοινωνιών οδήγησαν τους ερευνητές στη χρήση παρεμφερών αναλυτικών μοντέλων κατά τη μελέτη της δικής τους κοινωνίας, ενώ αποτέλεσαν χρήσιμη βάση και για συγκρίσεις. Είναι ευκολότερο να δει κανείς τη μοναδικότητα της δικής του κοινωνίας όταν γνωρίζει βαθιά τις άλλες κοινωνίες. Τρίτον, υπάρχουν στις μέρες μας πάρα πολλοί ερευνητές που διεκδικούν πόρους για έρευνα, οι οποίοι, ούτως ή άλλως, είναι περιορισμένοι. Ως εκ τούτου, είναι δύσκολο να εξασφαλιστούν χρήματα για μια μεγάλης διάρκειας ερευνητική προσπάθεια σε ένα μακρινό μέρος του πλανήτη μας. Επιπλέον, πολλές κυβερνήσεις του Τρίτου Κόσμου αντιμετωπίζουν πλέον με σκεπτικισμό τους ανθρωπολόγους. Η ανθρωπολογία δεν είναι πλέον η

επιστήμη των «φυλετικών κοινωνιών» ή του «μη βιομηχανικού κόσμου». Παραμένει όμως παγκόσμια επιστήμη που μπορεί να μελετά εξίσου άνετα τη χρήση του διαδικτύου στο Τρινιντάντ (Miller και Slater 2000), τον εθνικισμό των ινδουιστών (van der Veer 1994), τη θυσία στην ανατολική Ινδονησία (Howell 1996) ή την εθνοτική πολυπλοκότητα στη Βρετανία (Baumann 1996).

Ένα από τα επιχειρήματα που χρησιμοποιείται συνήθως εναντίον της επιτόπιας έρευνας στην οικεία κοινωνία του ανθρωπολόγου είναι ότι ο γενικότερος σχοπός της επιστήμης συνίσταται στην ερμηνεία της πολιτισμικής ποικιλότητας στον κόσμο. Είναι λοιπόν λογικό να πρέπει κάποιος να μελετήσει μακρινούς λαούς και πολιτισμούς. Ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι οφείλει να χρησιμοποιήσει, έστω και υπορρητίως, την ίδια του την κοινωνία ως βάση σύγκρισης, πράγμα που δεν συμβαίνει, όταν, για παράδειγμα, μελετά τους γείτονές του. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, οι εξονυχιστικές επιτόπιες μελέτες των «σύγχρονων» κοινωνιών απέδειξαν ότι οι τελευταίες είναι πολύ πιο ετερογενείς, τόσο πολιτισμικά όσο και από πλευράς κοινωνικής οργάνωσης, από όσο γενικά πιστεύαμε μέχρι πρόσφατα. Επίσης, η διάκριση ανάμεσα στον «εαυτό» και τον «άλλο» παρουσιάζει αρκετά προβλήματα. Ένας γερμανός εθνογράφος, λόγου χάρη, μπορεί, από κάποιες απόψεις, να έχει περισσότερα κοινά με τους μεσοαστούς της Κένυας από ό,τι με τους νεοναζί της γενέθλιας πόλης του.

Ένα γενικό, ωστόσο, επιχείρημα υπέρ της διεξαγωγής ανθρωπολογικών ερευνών οίκοι είναι το γεγονός ότι τα θεμελιώδη ερωτήματα για τον πολιτισμό, την κοινωνία κτλ. έχουν την ίδια αξία σε όλο τον κόσμο. Ένας από τους σημαντικότερους κοινωνικούς ανθρωπολόγους, ο σερ Raymond Firth, εξέφρασε το 1989 ως εξής την άποψή του για τα θέματα αυτά σε μια διάλεξη για το μέλλον της ανθρωπολογίας: «Αφού μπορούμε να μελετήσουμε τα ανθρωπολογικά προβλήματα σε κάθε σημείο του κόσμου, καλό είναι να πάμε σε ένα βολικό μέρος και να κάνουμε τη δουλειά μας εκεί» (Firth 1989). Ο ίδιος ο Firth διεξήγαγε μεγάλο μέρος των ερευνών του στην Τιρόπια, ένα τροπικό νησί του Ειρηνικού, αν και πρέπει να τονιστεί ότι εργάστηκε αρκετά και στην Αγγλία. Στην πραγματικότητα, η σημερινή ανθρωπολογία μπορεί να μελετήσει κάθε περιοχή του κόσμου, ακόμα και αυτό που οι ανθρωπολόγοι ονομάζουν οικεία κοινωνία. Η επιτόπια έρευνα στην κοινωνία από την οποία κατάγεται ο ανθρωπολόγος, όπως και σε οποιοδήποτε άλλο σημείο του κόσμου, εξαρτάται αποκλειστικά από τις επαγγελματικές ικανότητές του. Σε ένα οικείο ή σχετι-

κά οικείο περιβάλλον, ο ανθρωπολόγος έχει το πλεονέκτημα της καλύτερης γνώσης των πολιτισμικών συμβάσεων και της γλώσσας από ό,τι αν βρισκόταν σε μια μακρινή περιοχή του κόσμου, αν και εδώ ελλοχεύει ο κίνδυνος να εκλάβει πολλά πράγματα ως δεδομένα. Το τελευταίο αυτό πρόβλημα θα μπορούσαμε να το αποκαλέσουμε «αδυναμία αναγνώρισης του οικείου» και μπορεί, ως ένα βαθμό, να ξεπεραστεί με σωστή εκπαίδευση. Η συγκριτική και λεπτομερής μελέτη της πολιτισμικής ποικιλότητας, η οποία αποτελεί τον πυρήνα της εκπαίδευσης ενός ανθρωπολόγου, μας επιτρέπει να μελετήσουμε κοινωνίες που θεωρούμε οικείες με τις ίδιες περίπου μεθόδους και τα ίδια αναλυτικά εργαλεία που θα χρησιμοποιούσαμε για μακρινές κοινωνίες.

Ερμηνεία και ανάλυση

Όταν στις αρχές του 20ού αιώνα άρχισε να συγκροτείται ως επιστήμη η σύγχρονη ανθρωπολογία, υπήρχαν πολλές περιοχές του πλανήτη μας που δεν είχε επισκεφθεί ποτέ κανένας Ευρωπαίος. Επιπλέον, υπήρχαν ακόμα περισσότερες περιοχές οι οποίες δεν είχαν εξερευνηθεί συστηματικά. Όταν ο Boas άρχισε να μελετά τους Kwakiutl και τις άλλες γειτονικές φυλές των δυτικών ακτών της Βόρειας Αμερικής, όταν ο Malinowski πήγε για πρώτη φορά στα Νησιά Τρόμπριαντ, όταν ο Bateson επισκέφτηκε τους Iatmul της Νέας Γουινέας ή όταν ο Evans-Pritchard πήγε να ζήσει μαζί με τους Azande, είχαν περιορισμένες δυνατότητες να προετοιμαστούν κατάλληλα λόγω της έλλειψης εμπειρικών δεδομένων για τις κοινωνίες αυτές. Ακόμα και για τη γεωγραφία των περιοχών αυτών δεν γνώριζαν πολλά πράγματα. Έκτοτε, ο κόσμος έχει αλλάξει δραματικά. Στις μέρες μας, υπάρχουν πάντοτε μελέτες για διάφορες περιοχές τις οποίες ερευνά κανείς, αν και μπορεί να υπάρχουν κάποιες μικρότερες ομάδες στην Αμαζονία ή στη Νέα Γουινέα που δεν έχουν μελετηθεί ακόμα ανθρωπολογικά. Συχνά, μάλιστα, ο εθνογράφος έχει τη δυνατότητα να μάθει τη γλώσσα της κοινωνίας που πρόκειται να επισκεφθεί και να μελετήσει, αλλά είναι και υποχρεωμένος να συμβουλευτεί την υπάρχουσα βιβλιογραφία, προτού ακόμα αναχωρήσει από τη χώρα του.

Η κλασική ανθρωπολογική μονογραφία, ο συνηθισμένος, δηλαδή, τύπος βιβλίου από το 1920 μέχρι το 1950, διαπραγματευόταν τους πιο σημαντικούς θεσμούς μιας κοινωνίας, έχοντας ως αφηρητά μια λεπτομερή επιτόπια έρευνα σε μια συγκεκριμένη κοινότητα. Συχνά, ο σκοπός της

μονογραφίας ήταν η εκτενής και αναλυτική επισκόπηση του «τρόπου ζωής» μιας κοινωνίας μέσα από την περιγραφή της σχέσης ανάμεσα στη θρησκεία, την πολιτική, την οικονομία, τη συγγένεια και τους άλλους θεσμούς της. Για πάρα πολλούς λόγους, το μοντέλο αυτό δεν είναι πλέον πολύ συνηθισμένο. Ο προφανέστερος όλων αφορά το γεγονός ότι στις μέρες μας οι ανθρωπολογικές μελέτες διεξάγονται σε ευρύτερες περιοχές και δεν περιορίζονται σε μικρά χωριά. Ένας δεύτερος λόγος σχετίζεται με την αυξανόμενη κατάτμηση της επιστήμης σε πολλές ειδικότητες, πράγμα που μετέτρεψε πολλούς ανθρωπολόγους σε ειδικούς στη μελέτη συγκεκριμένων περιοχών του κοινωνικού γίγνεσθαι των λαών, όπως είναι το ιατρικό σύστημα, η κοινωνικοποίηση, οι δημόσιες τελετές και η πολιτική ρητορική. Ένας τρίτος λόγος είναι το γεγονός ότι υπάρχει ήδη τεράστιος εθνογραφικός πλούτος από προγενέστερες έρευνες, με αποτέλεσμα να είναι συχνά περιττό να ξεκινήσει κανείς από το μηδέν. Όταν, λόγω χάρις, η Annette Weiner ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970 τις έρευνές της στα Νησιά Τρόμπριαντ, δεν είχε κανένα λόγο να μελετήσει κάθε πτυχή της μελανησιακής κοινωνίας: ο Malinowski και οι άλλοι εθνογράφοι του παρελθόντος είχαν ήδη αναλύσει λεπτομερώς την κοινωνία αυτή· το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να εστιάσει την προσοχή της στα υπάρχοντα κενά ή στα αντιφατικά σημεία των προηγούμενων αναλύσεων (Weiner 1988). Γι' αυτό και οι μελέτες της εξετάζουν κυρίως το ρόλο των γυναικών και τις σχέσεις των δύο φύλων, ενώ βρίσκονται σε συνεχή διάλογο με τους ανθρωπολόγους που μελέτησαν τους εν λόγω πληθυσμούς σε προγενέστερες εποχές (βλ. Κεφάλαια 9 και 12).

Επιπρόσθετα, σήμερα, η κοινωνική θεωρία παράγεται στις ίδιες τις κοινωνίες τις οποίες έχουν μελετήσει κατά το παρελθόν οι ανθρωπολόγοι. Τα βιβλία κοινωνιολογίας και ανθρωπολογίας γράφονται σήμερα από τα εγγόνια των πληροφορητών του Radcliffe-Brown και του Kroeber. Αυτό σημαίνει ότι οι σύγχρονοι ανθρωπολόγοι πρέπει να «συνομιλούν» με τις τοπικές κοινωνίες περισσότερο από ό,τι οι προκατόχοί τους. Σημαίνει, επίσης, ότι οι ανθρωπολογικές μελέτες ενδέχεται να επηρεάζουν πιο άμεσα τις τοπικές κοινότητες. Αν κάποιος γράψει σήμερα μονογραφία για μια νοτιοαφρικανική γειτονιά, το βιβλίο του θα επηρεάσει άμεσα την κοινωνία της χώρας αυτής· θα διαβαστεί από αρκετούς «εντόπιους» και έτσι θα γίνει τμήμα της κοινωνικής πραγματικότητας των πληροφορητών. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί σοβαρά ηθικά ζητήματα. Δεν θα συνέβαινε, όμως, το ίδιο με τα βιβλία των Malinowski και Bateson για τη Μελανησία και την επίδραση που θα μπορούσαν να έχουν στις κοινωνίες

αυτές (παρ' ότι το έργο του πρώτου ήταν γνωστό στα Νησιά Τρόμπριαντ για μεγάλο χρονικό διάστημα). Γι' αυτό και μπορούσαν να γράφουν ελεύθερα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη παρόμοια προβλήματα. Αυτό πλέον δεν μπορεί να συμβεί, ιδιαίτερα αν ένα βιβλίο ανθρωπολογίας εκδοθεί στα Αγγλικά ή στα Γαλλικά.

Το εθνογραφικό παρόν και παρελθόν

Τα κείμενα ανθρωπολογίας γράφονται συνήθως σε ενεστώτα χρόνο. Οι περισσότερες, ωστόσο, σημαντικές μονογραφίες έχουν γραφτεί πριν από μισό αιώνα περίπου, ενώ σχεδόν όλες οι κοινωνίες στις οποίες αναφέρονται έχουν αλλάξει ριζικά από την εποχή που έγιναν οι πρώτες επιτόπιες έρευνες. Συχνά, μάλιστα, η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια μιας μη «τυπικής» ιστορικής περιόδου. Η κλασική αφρικανική ανθρωπολογία, για παράδειγμα, αναπτύχθηκε κατά την τελευταία φάση της γαλλικής και βρετανικής αποικιοκρατίας, δηλαδή μεταξύ του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του 1960. Έχει, λοιπόν, επισημανθεί ότι αυτή ακριβώς η περίοδος ήταν μη τυπική, επειδή χαρακτηριζόταν από πολιτική σταθερότητα – πράγμα που δεν συνέβαινε σε μεγάλες περιοχές της αφρικανικής ηπείρου πριν ή μετά το τέλος της εν λόγω περιόδου.

Η κοινωνική ανθρωπολογία δεν προσπάθησε ποτέ να υποκαταστήσει την ιστορία. Η ανθρωπολογική ανάλυση έχει κατά παράδοση επικεντρώσει το ενδιαφέρον της στις κοινωνικές και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή και μέχρι πρόσφατα σπάνια έδινε έμφαση στις ιστορικές διαδικασίες. Στη βρετανική, γαλλική και αμερικανική παράδοση, ο σκοπός ήταν συνήθως να εξηγηθούν οι συγκεκριμένες λειτουργίες συγκεκριμένης κοινωνίας ή πολιτισμού και όχι να ερμηνευτούν οι τρόποι ανάδυσής τους. Οι Boas, Radcliffe-Brown και Malinowski αντιμετώπιζαν κριτικά τον μάλλον εικολογικό χαρακτήρα της πολιτισμικής ιστορίας που προηγήθηκε της σύγχρονης ανθρωπολογίας. Ωστόσο, μια κατάλληλη απάντηση στην κακή πολιτισμική ιστορία, όπως αυτή εμφανίζεται στα πρώτα ανθρωπολογικά κείμενα, δεν επιδιώκει να δυσφημίσει την ιστορία ως τέτοια, αλλά να αυξήσει την ιστορική ακρίβεια της ανθρωπολογίας, όπως μαρτυρούν τα πρώτα γραπτά των τεσσάρων ιδρυτών, και κυρίως του Mauss, το έργο του οποίου για το δώρο στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε πολύ καλά τεκμηριωμένο ιστορικό υλικό από τη σκανδιναβική, ινδική και ρωμαϊκή κοινωνία.

Αν και η ιστορική διάσταση είναι εμφανέστερη στα πρόσφατα ανθρωπολογικά έργα, και ιδιαίτερα σε εκείνα που εκδόθηκαν μετά το 1980, οι περισσότερες ανθρωπολογικές μελέτες μπορούν ακόμα και σήμερα να περιγραφούν ως συγχρονικά «στιγμιότυπα». Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «εθνογραφικό παρόν» για να χαρακτηρίσουμε τον χρησιμοποιούμενο λογοτεχνικό χρόνο. Από μια άποψη, δεν έχει ιδιαίτερη σημασία το *πότε* οι Nuer, οι κάτοικοι των νησιών Τρόμπριαντ ή οι Pathan της κοιλάδας Swat δημιουργούν έναν συγκεκριμένο πολιτισμό ή μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης, όπως περιγράφονται σε μια μονογραφία. Η σημασία των μελετών αυτών δεν βρίσκεται στην ιστορική ή γενεαλογική ερμηνευτική τους δύναμη, αλλά στο γεγονός ότι συμβάλλουν στην κατανόηση των διαφορών και ομοιοτήτων της κοινωνικής ζωής με την ευρύτερη έννοια του όρου. Επιπλέον, διευρύνουν μέσω της σύγκρισης τις γνώσεις μας για τις διάφορες μορφές της ανθρώπινης ζωής. Όπως υποστηρίζει η Kirsten Hastrup, το εθνογραφικό παρόν δεν σημαίνει ότι η αχρονικότητα είναι ένα στοιχείο των άλλων κοινωνιών, «απλώς τονίζουμε ότι η εθνογραφική γνώση υπερβαίνει το εμπειρικό» (1992, σελ. 128), ως προς το ότι μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα την ανθρώπινη κατάσταση γενικότερα.

Υπάρχει ακόμα ένα σημαντικό μεθοδολογικό πλεονέκτημα στη συγχρονική ανάλυση της κοινωνικής ζωής. Η επιστήμη της ανθρωπολογίας μπορεί να περιγραφεί ως η διαδικασία εκείνη κατά την οποία ο ερευνητής μπαίνει σε ένα ποτάμι και το εξερευνά όπως αυτό κυλάει, ενώ ο ιστορικός είναι υποχρεωμένος να εξερευνήσει την ξερή όχθη του. Κανένας δεν μπορεί να προβεί σε συμμετοχική παρατήρηση του παρελθόντος.

Από την άλλη πλευρά, πολλοί ανθρωπολόγοι ακολουθούν τα χνάρια των Kroeber και Evans-Pritchard όταν τονίζουν τη σημασία του γεγονότος ότι οφείλουν να γνωρίσουν την ιστορία μιας κοινωνίας και της συμβολής της στο παρόν. Αυτό είναι ιδιαίτερα αποδοτικό – κάποιος θα έλεγε και απολύτως αναγκαίο – σε μελέτες κοινωνιών με γραπτή ιστορία. Επιπλέον, οι σχέσεις διαφορετικών μεταξύ τους κοινωνιών, που είναι συχνά σημαντικές για την κατανόηση της κάθε κοινωνίας ξεχωριστά, μπορούν να διερευνηθούν σωστά μόνο από ιστορική άποψη (βλέπε Wolf 1982). Θα ήταν αδύνατο, για παράδειγμα, να κατανοήσουμε τη Βιομηχανική Επανάσταση στην Αγγλία χωρίς να μελετήσουμε προηγουμένως το εμπόριο σκλάβων ή τις φυτείες μπαμπακιού στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Εν ολίγοις, το εθνογραφικό παρόν και η ιστορική διάσταση δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αλληλοαποκλειόμενα στοιχεία. Οι επικριτές

της θεωρίας της διάχυσης, οι οποίοι ορθά τονίζουν τη σημασία της μελέτης των κοινωνιών και των πολιτισμών ως ολοκληρωμένων, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, συστημάτων, έχουν την τάση να δίνουν έμφαση στη σχετική απομόνωση και τον αναλλοίωτο χαρακτήρα των κοινωνιών. Στο βαθμό που υπάρχουν ιστορικές πηγές, οι τελευταίες συμβάλλουν αναμφίβολα στη σύγχρονη κατανόηση των επιμέρους κοινωνιών.

Γράφοντας και διαβάζοντας την εθνογραφία

Αν και η επιτόπια έρευνα παραμένει η πιο σημαντική μέθοδος παραγωγής νέων γνώσεων στο χώρο της ανθρωπολογίας, η μετάδοσή τους εντός της ανθρωπολογικής κοινότητας γίνεται κυρίως μέσα από τη συγγραφή και την ανάγνωση κειμένων. Σε μια μελέτη του για τα γραπτά ορισμένων επιφανών ανθρωπολόγων, ο Geertz υποστηρίζει ότι η πιο σημαντική δραστηριότητα των ανθρωπολόγων είναι η συγγραφή και γι' αυτό καλεί τους συναδέλφους του να δείξουν μεγάλη προσοχή στον τρόπο με τον οποίο γράφουν (Geertz 1988). Απέχοντας πολύ από το να είναι ουδέτερες και αντικειμενικές περιγραφές και αναλύσεις των εθίμων και των πολιτισμικών συστημάτων, τα ανθρωπολογικά κείμενα διαμορφώνονται από τις βιογραφίες, το λογοτεχνικό στίλ και τη ρητορική των συγγραφέων τους, καθώς επίσης και από την ιστορική περίοδο στην οποία έχουν γραφτεί (όπως, λόγου χάρη, η αποικιοκρατία) και, βέβαια, από το χαρακτήρα της επιτόπιας έρευνας. Οι πλευρές αυτές της παραγωγής της ανθρωπολογικής γνώσης έχουν συχνά υποβαθμιστεί ή και απορριφθεί ως μη έχουσες σχέση με το τελικό προϊόν, τη μονογραφία ή το ακαδημαϊκό άρθρο.

Η προσέγγιση της εθνογραφίας από την οπτική γωνία που προτείνει το βιβλίο του Geertz μπορεί εκ πρώτης όψεως να υποτιμά την αυθεντία των έργων αυτών ως πηγών γνώσης για την κοινωνία και τον πολιτισμό και να τα υποβιβάζει στο επίπεδο της απλής λογοτεχνίας. Παρ' ότι αυτό δεν ήταν στις προθέσεις του Geertz, θα μπορούσε να είναι μια ανεπιθύμητη παρενέργεια: ο ίδιος είχε τάχθει υπέρ μιας πιο επιστημονικής ανάγνωσης, προσφέροντας μέσω των παραδειγμάτων του ερμηνευτικά πλαίσια που δίνουν τη δυνατότητα στον αναγνώστη να εκτιμήσει πλήρως τη σημασία των εθνογραφικών κειμένων. Για παράδειγμα, μας δείχνει με ποιον τρόπο ο Firth επιβάλλεται ως εθνογράφος, ξεκινώντας τη διάσημη μονογραφία του για την Τικόπια (1927) με ένα εκτενές λογοτεχνικό από-

σπασμα που «αρθρώνεται με την υπερβολή ενός Ντίκενς και τη μοιρολατρία ενός Κόνραντ» (Geertz 1988, σελ. 13) για να μας μεταδώσει την οικειότητά του με την κοινωνία, την οποία θα περιγράψει στις 500 σελίδες του βιβλίου του με αυστηρά κοινωνιολογικούς όρους. Η παρατήρηση αυτή δεν σημαίνει ότι το έργο του Firth είναι αδύναμο, αλλά ότι ένας άλλος ανθρωπολόγος θα είχε γράψει ένα διαφορετικό βιβλίο – με άλλα λόγια, ο ανθρωπολόγος ως συγγραφέας τοποθετείται στο πεδίο της έρευνας αλλά και στο ίδιο το κείμενό του.

Αρκετοί ανθρωπολόγοι (ή μετα-ανθρωπολόγοι)¹ έχουν ακολουθήσει τα τελευταία χρόνια τα χνάρια του Geertz στην εφαρμογή τεχνικών από τη λογοτεχνική κριτική μέχρι τα εθνογραφικά κείμενα (βλ. Clifford και Marcus 1986· Manganaro 1990· James and al. 1997), υποστηρίζοντας, λόγου χάρη, ότι το ύφος του Malinowski οφείλει πολλά στον Κόνραντ, ότι η εκ μέρους του Evans-Pritchard παρουσίαση των Αφρικανών είναι επηρεασμένη από την αποικιοκρατική συμπεριφορά του, ότι η μελέτη της Ruth Benedict για τους Γιαπωνέζους με τον τίτλο *The Chrysanthemum and the Sword* (Benedict 1974 [1946]) πρέπει να κατανοηθεί στο πλαίσιο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και όχι ως μια ερευνητική μονογραφία και τα λοιπά. Μια πιθανή συνέπεια της εστίασης του ενδιαφέροντός μας στις αφηγηματικές στρατηγικές και τις υπόρρητες επιδώξεις είναι ότι οι ανθρωπολογικές μελέτες τείνουν να απεικονίζουν κάτι παραστατικά παρά να το περιγράφουν· ότι διαμορφώνονται από τις προσωπικές προκαταλήψεις του συγγραφέα τους παρά από την υπό μελέτη κοινωνία· και ότι δημιουργούν μια «αναστολή της δυσπιστίας» του αναγνώστη όχι λόγω των παρουσιαζόμενων στοιχείων, αλλά λόγω του ύφους και της ρητορικής δεινότητας του ερευνητή.

Το αυξημένο ενδιαφέρον των τελευταίων χρόνων για τη συγγραφή εθνογραφικών κειμένων δεν οδηγεί υποχρεωτικά στη συναγωγή τόσο ακραίων συμπερασμάτων. Σκοπός του Geertz δεν ήταν να απορρίψει την εθνογραφία ως μυθιστοριογραφία αλλά «να μας μάθει να διαβάζουμε πιο προσεκτικά» (1988, σελ. 24). Η κατανόηση των λογοτεχνικών τεχνικών και η σημασία των προσωπικών και ιστορικών συμφραζομένων μπορούν μακροπρόθεσμα να οδηγήσουν σε ακριβέστερη αντίληψη των πραγμάτων από όσο μια αφελής ανάγνωση. Τη δεκαετία του 1980 και του 1990, οι διορατικές αυτές αναλύσεις των κοινωνικών συνθηκών της παραγωγής γνώσης οδήγησαν, κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην αύξηση των «πειραματικών εθνογραφιών», οι οποίες επιχείρησαν να επιλύσουν το πρόβλημα της αναπαράστασης των «άλλων» με μυθιστορημα-

τικό τρόπο (βλ. Clifford και Marcus 1986· Marcus και Fischer 1986), καθώς επίσης και των «μετα-αποικιακών εθνογραφιών», που είτε γράφτηκαν από κατοίκους των πρώην αποικιών είτε από ξένους ανθρωπολόγους, οι οποίοι τάχθηκαν εναντίον του προηγούμενου τρόπου κατανόησης των εν λόγω περιοχών. Οι ανθρωπολόγοι αυτοί πίστευαν ότι οι εργασίες του παρελθόντος διακρίνονταν από αποικιοκρατικό τρόπο σκέψης ή, τουλάχιστον, από εξωτισμό και διάφορα στερεότυπα (βλ., για παράδειγμα, Guha και Spivak 1988· Gupta και Ferguson 1997).

Το πρόβλημα της μετάφρασης

Στην ανάλυση του εθνοκεντρισμού, παρατηρήσαμε ότι δεν θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε επαρκώς μια κοινωνία αν την αξιολογήσουμε βάσει των προτύπων και των αξιών της δικής μας κοινωνίας. Είναι, λοιπόν, σημαντικό να συνδέσουμε τις αναλυτικές έννοιές μας με την ξένη κοινωνία και τον πολιτισμό που θέλουμε να μελετήσουμε. Τα σχετικά προβλήματα που ανακύπτουν στην προσπάθεια υλοποίησης αυτού του σχεδίου αναφέρονται συχνά ως προβλήματα μετάφρασης. Πώς μπορούμε να μεταφράσουμε έναν διαφορετικό τρόπο εμπειρίας του κόσμου στο δικό μας τρόπο σκέψης; Και πώς μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι ότι δεν παρερμηνεύουμε ή δεν αλλοιώνουμε τη φύση της εν λόγω κοινωνίας, όταν προσπαθούμε να την περιγράψουμε βάσει των δικών μας αντιλήψεων; Πώς μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι ότι θα κατανοήσουμε έστω και στο ελάχιστο την ξένη κοινωνία και τον πολιτισμό, όταν είμαστε εμποτισμένοι από τις δικές μας ιδέες και αντιλήψεις; Τα αλληλοσυνδεόμενα αυτά προβλήματα έχουν θεμελιώδη αξία για την ανθρωπολογία και τα διαπραγματευόμαστε εκτενέστερα στο Κεφάλαιο 15. Για την ώρα, θα αρκεστούμε σε μια αδρή περιγραφή κάποιων διαστάσεων του προβλήματος.

Στην επιστήμη της ανθρωπολογίας, είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε αφηρημένες έννοιες, όπως συγγένεια, κοινωνική οργάνωση, κοινωνικός έλεγχος, θρησκεία κτλ. Οι όροι αυτοί είναι απαραίτητοι γιατί η επιστήμη πρέπει να είναι συγκριτική σε ό,τι αφορά τις βλέψεις της: πώς μπορούμε, λόγου χάρη, να συγκρίνουμε το σύστημα συγγένειας των κατοίκων των Νησιών Τρόμπριαντ με εκείνο των Yanomamö αν δεν έχουμε μια γενική έννοια για τη συγγένεια; Βέβαια, οι αφηρημένοι τεχνικοί όροι που χρησιμοποιούν οι ανθρωπολόγοι σπάνια απαντώνται στις κοι-

νωνίες τις οποίες μελετούν: αποτελούν τμήμα του κόσμου μας και όχι του δικού τους. Πώς, λοιπόν, μπορούμε να δικαιολογήσουμε την ερμηνεία μιας ξένης κοινωνίας με όρους που είναι εμφανώς διαφορετικοί από τους δικούς της, αν ο πραγματικός σκοπός της ανθρωπολογίας είναι να κατανοήσει τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς εκ των έndon;

Υπάρχουν αρκετές πιθανές διέξοδοι στην εκ πρώτης όψεως παράδοξη αυτή κατάσταση. Ένα πρώτο βήμα θα ήταν να κάνουμε διάκριση ανάμεσα στην περιγραφή και την ανάλυση. Η περιγραφική πτυχή μιας ανθρωπολογικής ερμηνείας είναι συνήθως πολύ κοντά στον τρόπο που κατανοούν οι εντόπιοι τον κόσμο. Η πρόκληση εδώ συνίσταται στη μετάφραση των εννοιών αυτών στη γλώσσα εργασίας του ανθρωπολόγου. Όταν περιγράφει μια κοινωνία, ο ανθρωπολόγος παραθέτει συχνά λόγια των πληροφορητών του προκειμένου να δώσει μια εκ των έndon ερμηνεία του κόσμου. Αντίθετα, η ανάλυση προσπαθεί να συνδέσει σε θεωρητικό επίπεδο την εν λόγω κοινωνία με άλλες κοινωνίες, περιγράφοντάς τη με τους συγκριτικούς όρους της ανθρωπολογίας. Με άλλα λόγια, περιγράφει την κοινωνία με έννοιες που δεν υπάρχουν σε αυτήν. Τι είδους «σύστηματα συγγένειας» έχουν οι άνθρωποι; Πώς επιλύουν τις «διαμάχες» τους; Ποιος είναι «ο καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες»; Ποιος είναι ο ρόλος της «θρησκείας και των τελετουργιών»; Πώς είναι δομημένες οι «σχέσεις εξουσίας»;

Η προτεινόμενη διάκριση ανάμεσα στην περιγραφή και την ανάλυση, αν και χρήσιμη, δεν είναι απόλυτη. Ακόμα και η περιγραφή διαμορφώνεται αναγκαστικά από τον τρόπο με τον οποίο ο ανθρωπολόγος επιλέγει τα γεγονότα και τις ερμηνείες τους. Άλλωστε, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ανθρωπολόγος δεν πρόκειται ποτέ να γίνει εντόπιος. Επιπλέον, είναι αδύνατο να συμπεριλάβει τα πάντα στην περιγραφή, ακόμα κι αν σκοπεύει να παρουσιάσει την πιο περιεκτική ανάλυση μιας κοινωνίας ή έχει χίλιες σελίδες στη διάθεσή του.

Ημική (emic) και ητική (etic)

Ας εξετάσουμε στενότερα τώρα τη σχέση της άποψης «εκ των έσω» και της άποψης «εκ των έξω». Κατά μια έννοια, η εθνογραφική περιγραφή βρίσκεται πιο κοντά στον κόσμο των πληροφορητών απ' ό,τι η ανάλυση, καθώς ο στόχος της τελευταίας είναι μια γενικότερη θεώρηση της κοινωνίας και του πολιτισμού. Το πρώτο επίπεδο –η ζωή όπως τη ζουν και την